

Inventarisatie Landschap, Cultuurhistorie en Archeologie

Verkenning Cuijk-Ravenstein

Opdrachtgever: Waterschap Aa en Maas

Organisatie
Lieveense Milieu B.V.

Telefoon
+31 (0)88 910 20 00

Projectnummer
WABO013032

Adres
Ringwade 41
3439 LM Nieuwegein

Datum
8 december 2020

Documentnummer
D-019 versie 2

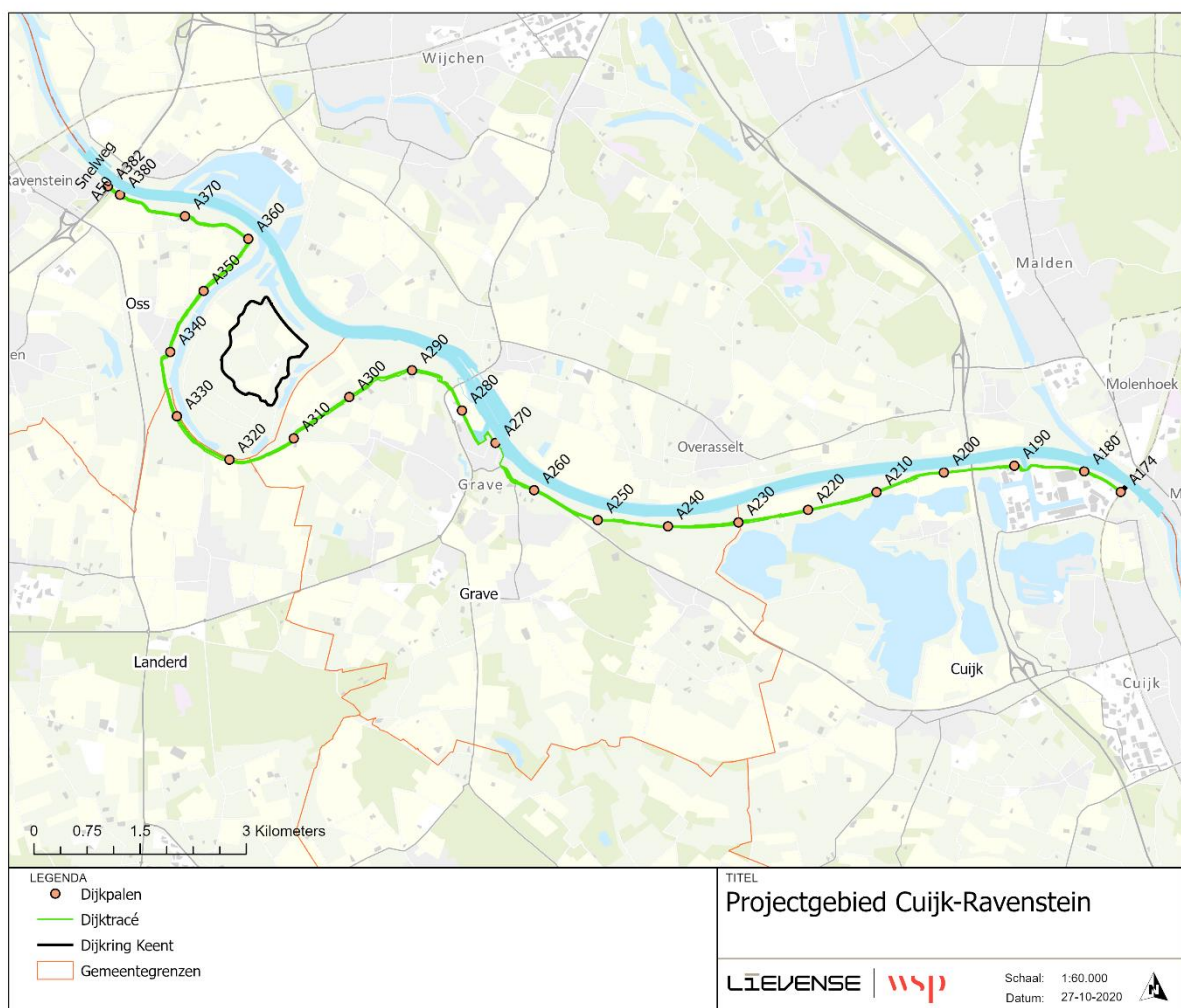
Inhoudsopgave

1	Inleiding	4
1.1	Projectbeschrijving	4
1.2	Doel en opzet rapportage	5
2	Landschap en Cultuurhistorie	6
2.1	Hoogteverschillen in het landschap	6
2.2	Geomorfologie	7
2.3	Cultuurhistorie	8
2.3.1	Historische stedenbouw	8
2.3.2	Historische landschappelijke structuren	8
2.3.3	Beschermde Vestingstad Grave	8
2.3.4	Watergeschiedenis van het gebied	8
2.4	Aardkundig waardevol gebied Keent	9
2.5	Archeologie	10
3	Belemmeringen en aandachtspunten met betrekking tot landschap, cultuurhistorie en archeologie	11
4	Literatuur	12

1 Inleiding

In opdracht van Waterschap Aa en Maas heeft Lievense Milieu B.V. een 'conditionerend onderzoek Landschap, Cultuurhistorie en Archeologie' uitgevoerd voor het plangebied Cuijk-Ravenstein. Aanleiding voor dit onderzoek is de start van de Verkenningfase in dijkverbeteringsproject Cuijk-Ravenstein.

1.1 Projectbeschrijving

Figuur 1-1 Projectgebied Cuijk-Ravenstein.

Het dijktraject ligt tussen de plaatsen Cuijk en Ravenstein in Noordoost Brabant en is ongeveer 20 km lang (Figuur 1-1). De dijk vormt samen met de Maaskade en Vestingmuur bij Grave de primaire waterkering, en beschermt het gebied bij Cuijk en Ravenstein bij hoogwater, en het hele gebied erachter tot aan Den Bosch. Langs dit traject zijn ook verschillende kunstwerken aanwezig.

1.2 Doel en opzet rapportage

Het doel van de conditioneringsonderzoeken volgens WP1 is: “in beeld krijgen welke belemmeringen en aandachtspunten er zijn in de omgeving in relatie tot de uitvoeringswerkzaamheden rondom dit project. De uitkomst van de onderzoeken geeft inbreng voor het opstellen en beoordelen van de voorkeursalternatieven.”

Doel van deze rapportage is om de huidige situatie met betrekking tot landschap, cultuurhistorie en archeologie in beeld te brengen. De gegevens zijn grotendeels afkomstig uit het ruimtelijk kwaliteitskader [1].

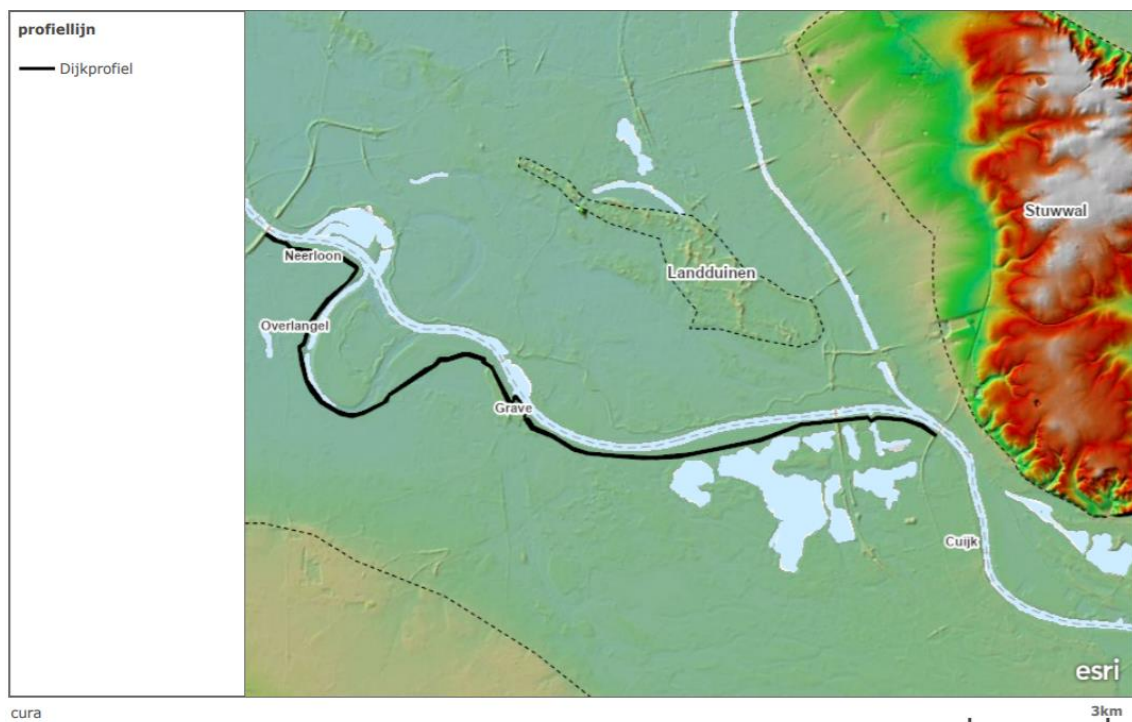
In de inleiding (Hoofdstuk 1) is kort de opgave en het projectgebied geschetst. Hoofdstuk 2 betreft de inventarisatie van de bekende en te verwachten landschappelijke, cultuurhistorische en archeologische waarden van het plangebied. In Hoofdstuk 3 wordt ingegaan op de belemmeringen en aandachtspunten vanuit deze thema's voor het vervolg van de verkenningsfase. Hoofdstuk 4 bevat een lijst van voor deze rapportage geraadpleegde literatuur.

2 Landschap en Cultuurhistorie

Het projectgebied Cuijk-Ravenstein ligt op de overgang van de Noordelijke Maasvallei naar de Bedijkte Maas. Bovenstrooms wordt de Maas begrensd door de hoge zandgronden die voorheen niet bedijkt waren. Benedenstrooms wordt de Maas aan weerszijden begrensd door dijken met daarachter en lagergelegen komgronden. Dit overgangsgebied wordt ook wel “terassenkruising” genoemd. Wanneer we naar de hoogteligging van het gebied kijken worden verschillende onderdelen van het landschap zichtbaar. Door naar de onderliggende bodem te kijken kunnen we vanuit de geomorfologie ook iets zeggen over vormen in het landschap, het reliëf en de ontstaansgeschiedenis.

Het dijktraject tussen Cuijk en Ravenstein is rijk aan cultuurhistorie. Zowel historische stedenbouw als historische landschappelijke structuren zijn te vinden langs de dijk en in de omgeving.

2.1 Hoogteverschillen in het landschap

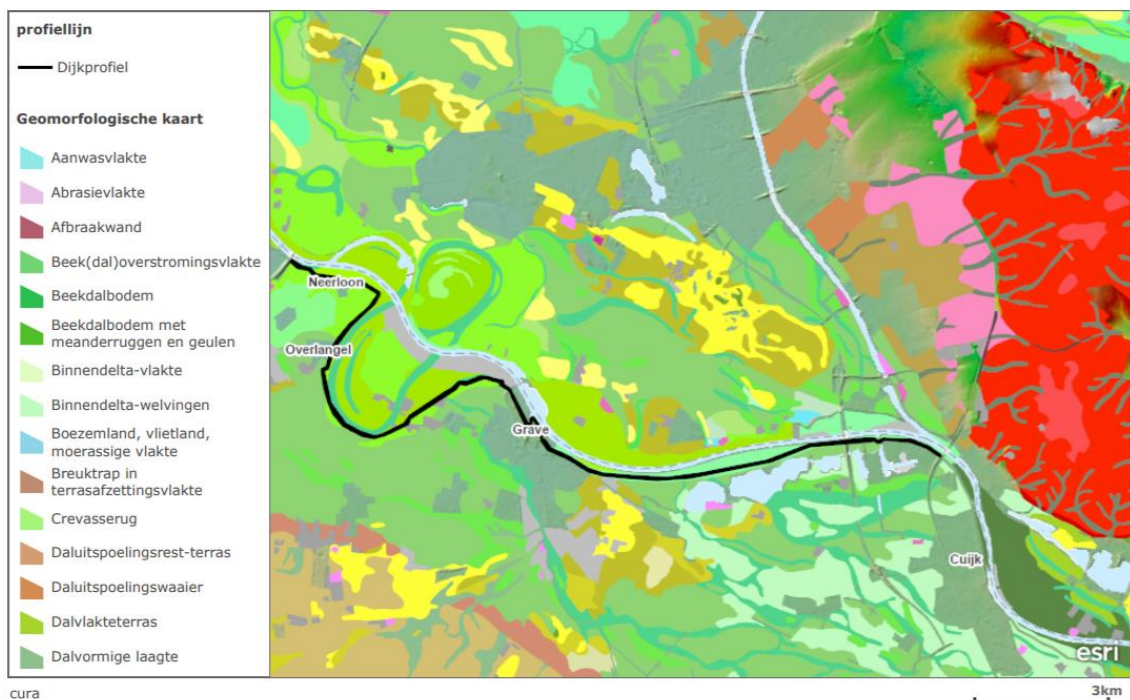
Figuur 2-1 Hoogtekaart

Op de hoogtekaart (Figuur 2-1) is duidelijk het lagergelegen rivierengebied te zien. Dit rivierengebied is gelegen tussen de stuwwal van Mook en de Maashorst. Inzoomend kunnen nog meer hoogteverschillen worden onderscheiden. Stroomopwaarts van Grave is met de geel/groene kleur het terassenlandschap te zien met daarin een geulenpatroon van oude rivierlopen. Benedenstrooms van Grave begint het gebied met Maasmeanders, grote lussen in de rivier. Hier is goed te zien dat de uiterwaarden bij Neerloon en Keent hoger liggen dan de

binnendijkse komgronden. Dit komt door het proces van opslibbing met rivierslib. Hierdoor zijn de oude maasmeanders hoog in het landschap komen te liggen. Er is een inversie van het landschap ontstaan: hoge, droge akkers buitendijks en lage, natte weidegronden binnendijks.

In de jaren '30 is de Maas genormaliseerd. De meanders zijn afgetakt om de rivier beter bevaarbaar te maken. De oude maasmeanders zijn goed te zien als laag gelegen lussen in het landschap. De Maas werd een gestuwde rivier door de introductie van meerdere stuwen. Een van die stuwen ligt bij Grave. Op sommige plekken zijn de uiterwaarden langs de Maas verlaagd, zodat de rivier meer ruimte krijgt. Dit wordt de 'Lelyzone' genoemd en is goed te zien in de uiterwaard stroomafwaarts van Grave (Lage Wijth).

2.2 Geomorfologie

Figuur 2-2 Geomorfologische kaart

Aan weerszijden van de Maas ligt een dekzandgebied met dekzandruggen, terrasvlakten, terrastruggen, rivierduinen en landduinen. De hoger gelegen terrastruggen en duinen zijn op de geomorfologische kaart (Figuur 2-2) met gele kleur weergegeven. Grave ligt op een uitloper van zo'n hooggelegen terrastrug. Oostelijk van Grave zijn oude geulen te zien op de geomorfologische kaart. Deze zijn ontstaan in de periode vlak na de laatste ijstijd toen de Maas nog niet één duidelijke bedding had maar in een vlechtend patroon zijn weg zocht. Bij de Kraaijenbergse Plassen is dit patroon volledig verdwenen door zand- en kleiwinning.

Stroomafwaarts van Grave is met de lichter groene kleuren de stroomrug van de meanderende Maas weergegeven. Tot aan Overlangel grenst de Maas aan de terrasvlakte en stroomafwaarts bij Neerloon en Ravenstein beginnen de laag gelegen komgronden.

2.3 Cultuurhistorie

2.3.1 Historische stedenbouw

De volgende historisch-stedenbouwkundige structuren zijn aanwezig:

1. Neerloon: Oeverwal met kerk aan de dijk.
2. De Bronkhorst: Complex van kloosters en parochiekerk op oeverwal.
3. Oud Velp: Nederzetting op zichtbare verhoging aan de rand van de voormalige Beerse Overlaat.
4. Woonwijk Bikkeldijkplein: naoorlogse woonwijk met tuinstad-principe op opgehoogd inundatieveld.
5. Linden: donkdorp in het stroomgebied van de Beerse Overlaat, met kerk centraal op hoogste punt.

2.3.2 Historische landschappelijke structuren

In het gebied is een aantal historische landschappelijke structuren te vinden:

- Bakenbomen langs de Maasoevers bestaande uit populieren
- Restanten van het Maasheggenlandschap
- Bos op voormalig ontginningsgebied uit 1850, nu: Gasselse bos

2.3.3 Beschermde Vestingstad Grave

Grave is een vestingstad met een verdedigingsstructuur rondom de stad, versterkt met bolwerken, grachten en poorten. Een gedeelte hiervan is vandaag de dag nog zichtbaar en is aangewezen als rijksbeschermd stadsgezicht.

Grave was een belangrijke stad in de militaire geschiedenis als 1 van de 11 vestingsteden van de Zuiderwaterlinie. Deze verdedigingslinie moest Holland beschermen tegen invallen uit het zuiden in de 17e en 18e eeuw. Ook was Grave onderdeel van de Peel-Raamstelling, aangelegd in 1939. Hiervan zijn nog enkele kazematten in het gebied zichtbaar.

2.3.4 Watergeschiedenis van het gebied

In de Middeleeuwen werden er dijken aangelegd langs de Maas. Vanaf dit moment kon de rivier het water niet altijd goed kwijt. Wanneer de Maas dreigde te overstromen werd het gebied bij Beers onder water gezet, de 'Beerse Overlaat' genoemd. Deze overlaat voorkwam plotselinge dijkdoorbraken. De inlaat hiervan lag tussen Grave en Linden en ten zuiden van Cuijk. De overlaat liep dwars door het Maasland via de Graafsche Raam en de Hertogswetering. De Beerse Overlaat werd ook gebruikt als verdedigingsmechanisme als onderdeel van de Zuiderwaterlinie.

Een aantal overgebleven gebouwen zijn het voormalige café het Wachthuis langs de Oude Maasdijk, dat tijdens de werking van de Beerse Overlaat op een schiereiland lag, en boerderij Villa Nova waar het dijkmagazijn gevestigd was. In het dijkmagazijn lag al het materiaal opgeslagen dat nodig was om de dijk en het achterland extra te beschermen als de Beerse Overlaat in werking trad. Ook in het landschap zijn nog oude ringdijkjes te vinden die dorpen moest beschermen tegen het hoge water.

In de jaren '30 werd begonnen aan de Maaswerken. Vele bochten werden uit de Maas gesneden en de karakteristieke bakenbomen werden geplant. De bakenbomen markeren de vaarroute bij

hoogwater. Door de Maaswerken is de doorstroming van de Maas sterk verbeterd en in 1942 werd de Beerse Overlaat gesloten.

2.4 Aardkundig waardevol gebied Keent

Door de provincie is Keent aangewezen als een aardkundig waardevol gebied omdat dit een mooi voorbeeld is van een grote Maasmeander met typische grootschalig-fluviatiele landvormen (vnl. kronkelwaardruggen en restgeulen).

Keent is een verzameling boerderijen en woningen gelegen in een dijkkring tussen de Maas en de Maasdijk bij Overlangel. Hett is met 72 inwoners de kleinste kern van de voormalige gemeente Ravenstein. Om natuurontwikkeling en rivierverruiming in de Keentse uiterwaard te realiseren, heeft dit gebied in 2014 een reconstructie ondergaan. Er is een nieuwe brug aangelegd, waardoor het “eiland” tijdens hoogwater in de Maas beter bereikbaar is geworden. Bovendien is de Oude Maasarm rond het eiland over een lengte van vier kilometer uitgegraven. Hiermee heeft de Maas na tachtig jaar een stukje van haar oorspronkelijke loop teruggekregen, zij het als nevengeul (Figuur 2-3) [2].

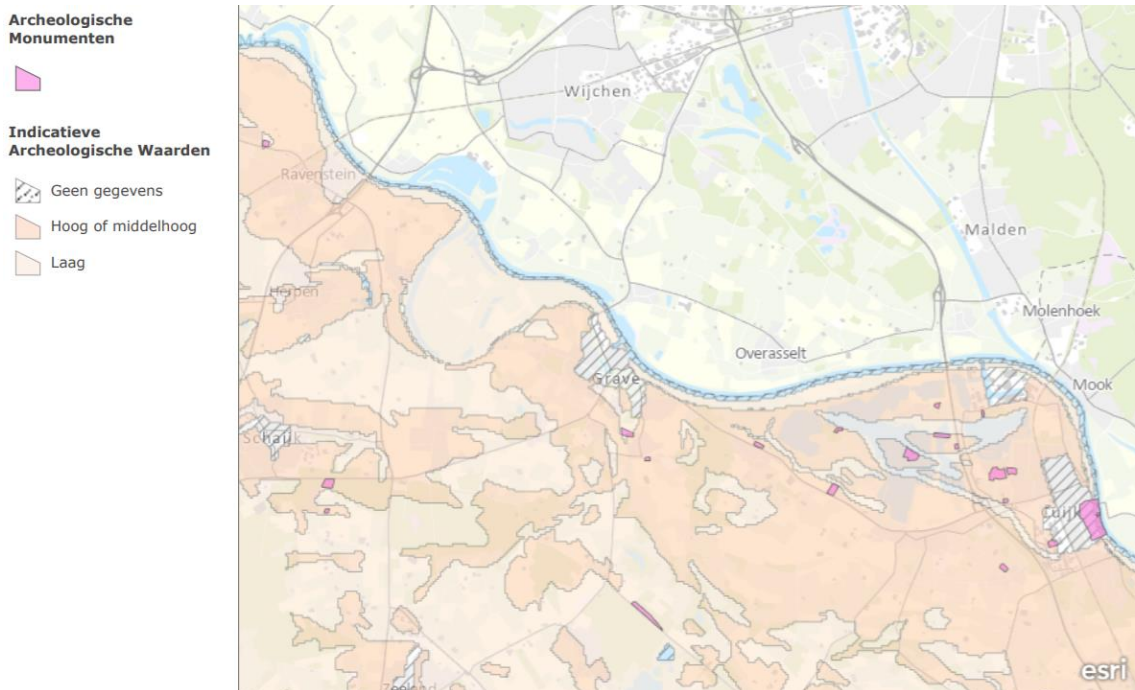
Figuur 2-3 Overzichtskaart natuurontwikkeling en vergravingen rondom Keent in 2014 [2]

2.5 Archeologie

In de Brabantse bodem zit informatie verborgen over de bewoningsgeschiedenis, die bij verstoring onherstelbaar verloren gaat. Deze verstoring kan plaatsvinden door grondverzet, maar ook bijvoorbeeld door grondwaterdaling. Soms is aantasting bij graafwerkzaamheden, bijvoorbeeld ten behoeve van de dijkverbetering, niet te vermijden. In dat geval moet er voorafgaand aan de werkzaamheden zorgvuldig onderzoek en een opgraving plaatsvinden.

De verwachtingswaardenkaart () is een eerste indicatie van de kans op het aantreffen van archeologische waarden. Op deze kaart is het gehele binnendijkse plangebied aangewezen als hoge of middelhoge waarde. Aannemelijk is dat de terrasruggen en beekdalen een hoge archeologische waarde hebben. In deze gebieden zal voorafgaand aan graafwerkzaamheden een Inventariserend vooronderzoek (met boringen) moet plaatsvinden. De dijk en de uiterwaard hebben een lage verwachting.

In het plangebied zijn geen archeologische monumenten aanwezig.

Figuur 2-4 Archeologische verwachtingswaardekaart

3 Belemmeringen en aandachtspunten met betrekking tot landschap, cultuurhistorie en archeologie

Voortbouwend op het Ruimtelijk Kwaliteitskader worden de volgende aandachtspunten voor landschap, cultuurhistorie en archeologie¹ geformuleerd. Hierbij moet worden aangetekend dat niet alle aandachtspunten primair aan dijkversterking gerelateerd zijn, maar vanuit een breed perspectief zijn opgesteld. Indien meekoppelkansen of raakvlakken daar aanleiding toe geven kunnen deze aandachtspunten worden meegenomen.

Rekening houden met de geomorfologische opbouw van het landschap

- Bij planvorming in buitendijkse gebieden de inversie van het landschap opheffen door verlagen uiterwaarden, dit zorgt tevens voor meer ruimte voor de rivier.
- Bij planvorming in buitendijkse gebieden het contrast tussen meanders en gekanaliseerde maas versterken, 'Lelyprofiel' herkenbaar maken.

Rekening houden met historische stedenbouw en landschappelijke structuren

- Bij dijkversterking rekening houden met waardevolle bebouwing historische dorpskernen langs de dijk (Neerloon).
- Bij dijkversterking rekening houden met waardevolle beplanting en bomen op de dijk (o.a. Neerloon en Grave).
- Bij planvorming in binnen en buitendijkse gebieden standhouden en versterken Maasheggenlandschap.

Herkenbaarheid militair erfgoed behouden en versterken

- Bij dijkversterking het verhaal van de Zuiderwaterlinie vertellen door de structuur van vestingstad Grave te behouden en te versterken.

Indien mogelijk de watergeschiedenis beleefbaar maken

- Bij dijkversterking indien mogelijk de locatie van de Beerse Overlaat ter hoogte van de zichtbaar maken.
- Bij planvorming in buitendijkse gebieden bakenbomen behouden of terugbrengen.

¹ De archeologische verwachtingswaardekaart geeft niet direct aanleiding tot aandachtspunten t.a.v. het vervolg van de verkenningsfase. Ter plaatse van het binnendijkse deel van het plangebied dient wel een inventariserend vooronderzoek te worden uitgevoerd maar er bevinden zich geen archeologische monumenten in het plangebied.

4 Literatuur

- [1] H+N+S Landschapsarchitecten (2020), Ruimtelijk Kwaliteitskader Cuijk-Ravenstein.
- [2] Delgromij (n.d.), Keent. Website bezocht op 9-12-2020.